

Vztah C. G. Junga k východnímu duchovnímu životu

Být *okcidentující* vědeckým směrem, jak bylo ukázáno v případě Steinerovy anthroposofie, tento nárok může vznést i analytická psychologie C. G. Junga. Avšak právě to je již dlouho zpochybňováno. Přitom například Jungovy komentáře k východním textům, stačí pomyslet jen na „Tajemství zlatého květu“, nebyly v žádném případě psány proto, aby provázely západního člověka na této cestě, nýbrž proto, aby porozuměl tomuto východnímu druhu duchovního školení, které nemůže být kýmoli libovolně napodobováno, a tím lépe pochopil sám sebe i duševně jinak strukturovaného člověka. Snažit se pochopit nějakou věc a tuto věc propagovat je rozdíl.

Co se tedy týče hodnocení duchovních tradic Asie, podobají se jeho názory názorům Rudolfa Steinera ve dvou bodech: Jung na jedné straně uznává potřebu doplnit intelektem ovládanou mentalitu západního člověka. Ví, že orient a okcident tvoří vždy jednu polovinu duchovního univerza a že „každé z těchto stanovisek, ačkoli jsou ve vzájemném rozporu, má své psychologické oprávnění. Obě jsou jednostranná, když přehlížejí a neberou na zřetel ty faktory, které se nehodí k jejich typickému postoji. Jedno podceňuje svět uvědomění, druhé svět Jednoho ducha. Výsledkem je, že ve svém krajním postoji ztrácejí obě jednu polovinu univerza; jejich život je odřezán od totální skutečnosti a snadno se stává strojeným a nelidským.“ - Na druhé straně se Jung nijak netají se svým zakořeněním v západně-křesťansky utvářené tradici, v jehož důsledku se mu nejeví jako možné, aby nechal evropského člověka bez ověření přebírat nebo napodobovat ony i jím tolik obdivované výtvořiny východního ducha. Tím se uplatňuje hledisko západo-východní protikladnosti, s nímž jsme se u Steinera setkali v tak výrazné formě. S protikladem a úsilím o jednotu se tedy setkáváme i u C. G. Junga.

Dříve než se budeme zabývat četnými Jungovými výpověďmi k obecným i speciálním problémům východního duchovního života (ve vydání Sebraných spisů jsou příslušné práce soustředěny v obsáhlém jedenác-

tém svazku „K psychologii západního a východního náboženství“), musíme si položit otázku, jaký význam přisuzoval Jung své konfrontaci s touto oblastí. Objasnění je žádoucí tím spíše, že původ výše uvedených varování před Jungovými údajnými synkretistickými sklony lze zřejmě vidět v podobných nedorozuměních jako u Steinera. V předmluvě k druhému vydání svého komentáře k čínskému textu „Tajemství zlatého květu“, vydanému Richardem Wilhelmem, využívá Jung příležitosti, aby upozornil na taková nedorozumění, „kterých se při četbě této knihy dopustili i vzdělaní čtenáři. Nejednou se stalo, že se lidé domnívali, že účelem této publikace je dát veřejnosti do rukou metodu umožňující dosáhnout blaženosti. Tito lidé se pak pokoušeli ,metodu¹ čínského textu napodobit, a úplně tím zneužili všechno, co ve svém komentáři říkám. Doufám, že těchto reprezentantů duchovní nezralosti bylo jen málo!“ Druhé nedorozumění spatřuje Jung v mylném názoru, že ve svém komentáři vylíčil jaksi speciální psychotherapeutickou metodu, „spočívající údajně v tom, že svým pacientům k léčebným účelům sugeruji východní představy. Nedomnívám se, že bych svým komentářem dal k takovému omylu nějaký popud. Každopádně je tato domněnka zcela mylná a zakládá se na rozšířeném pojetí, že psychologie je účelový výmysl a ne empirická věda. Do stejné kategorie náleží též stejně povrchní jako hloupý názor, že myšlenka kolektivního nevědomí je .metafyzická.“

I v jiné souvislosti se Jung pokusil vyvrátit toto nedorozumění. Pro jeho postoj k východnímu duchovnímu životu je příznačný kupříkladu jeho proslov, který učinil 10. května 1930 v Mnichově u příležitosti slavnosti na paměť svého přítele a „kolaboranta“ Richarda Wilhelma. Tato slova, která jsou od jejího druhého vydání rovněž otištěna na úvod knihy „Tajemství zlatého květu¹¹, vypovídají nejen o úctě k velkému sinologovi, jemuž Jung přisuzuje „ojedinělé charisma duchovního mateřství“. V této souvislosti Jung požaduje také překonání předsudků, které se staví proti pochopení Východu. A když vyzývá k otevření se východnímu dědictví, pak s tím není spojeno žádné doporučení pro nekritické vyznavače Indie. Jung má mnohem spíše na mysli „chápací oddanost, stranou všeho křesťanského resentimentu, stranou vší evropské domýšlivosti.“ Tato výzva pochází z doby, kdy se zatím dalo sotva mluvit o dialogu mezi křesťanstvím a nekřesťanskými náboženstvími. Jung zároveň počítá s tím, že „lidé průměrní vždy buď zabloudí do slepé vykořeněnosti, nebo do pomlouvání Neevropanů, prozrazujícího nepochopení a pýchu“.

Jestliže Jung říká o kulturním poslání Rudolfa Wilhelma, že přinesl „nové světlo z Východu“ a že především rozpoznal, „kolik by nám toho Východ mohl dát pro vyléčení naší duchovní nouze“, tak je nezbytné přihlédnout ke kontextu, v němž bylo toto konstatování učiněno. Jung zde totiž píše: „Duchovní žebráci naší doby žel až příliš rádi přijímají almužny Východu a slepě ho napodobují. To je nebezpečí, před kterým nelze dost varovat a které zřetelně cítil také Wilhelm. Evropské duchovnosti se pouhou senzací nebo novým dráždidlem nepomůže. Musíme se spíše učit své vlastnictví získávat sami. To, co nám Východ nabízí, nám může jen pomoci při práci, kterou ještě musíme sami vykonat. Co nám pomůže moudrost Upanišad, co poznatky čínské jógy, jestliže opouštíme vlastní základy jako mylné přežitky a jako piráti bez domova drancujeme cizí pobřeží?“

To je jistě jednoznačná řeč. Obrat o „duchovních žebrácích naší doby“ se objevuje u Steinera se zcela jiným znaménkem, obrácený na pozitivní hodnotu, když Ježíšova první slova o blahoslavenství z jeho kázání na hoře (Mt 5): *Blaze chudým v duchu...* - překládá tak, že je řeč o žebrajících o ducha. Tím jsou myšleni ti, kdo poznají svou duchovní chudobu, kdo se proto dožadují ducha jako žebráci daru, který jim zajistí další existenci. Avšak tento hlad po duchu oněch „chudých duchem“ z kázání na hoře nesmí být zaměňován s ubožáky, které Jung odsuzuje, protože se snaží obohatit cizím duchovním dědictvím jako „piráti na cizích pobřežích“.

Jung není o nic méně zřetelný, když poukazuje na potřebu rozšíření evropského pojmu vědy, a pak pokračuje: „Potřebujeme skutečný troj-rozměrný život, jestliže chceme zakusit živoucí moudrost Číny. Proto potřebujeme nejprve evropskou moudrost o sobě samých. Naše cesta začíná evropskou realitou a ne cvičením jógy, kterým si svou realitu chceme zastřít,“ praví se na uvedeném místě. Jung tuší (píše se rok 1930!): „Duch Východu je skutečně *ante portás*.“ A vidí již dvě možnosti spočívající v setkání mezi Východem a Západem, jež podle něj nastává. V tomto setkání by mohla být skryta léčivá síla, ale též „nebezpečná infekce“. Diagnostik tak ponechává na schopnosti svého pacienta - a tím každého člověka - rozhodovat se, co z těchto možností učiní.

O pět let později, v únoru 1936, publikuje Jung v časopisu „Prabud- dha Bharata“, vycházejícím v Kalkatě, anglicky článek o „józe a Západu“. Jestliže ho společné studie s Richardem Wilhelmem podnítily k tomu, aby pronikl do podstaty východoasijských tradic, pak tato malá stať ukazuje, jak coby západní psycholog hodnotí duchovně-tělesný systém školení. Jung zde především vidí vývoj, který západního člověka přivedl ke konfliktu mezi vírou a věděním, mezi náboženským zjevením a myslitelským poznáním. Jung konstatuje „bezcestnost, hraničící s duševní anarchií...“

Dále se zde píše: „Evropan se při svém historickém vývoji natolik vzdálil od kořenů, že se jeho duch nakonec rozštěpil na víru a vědění, tak jako se každé psychologické přehánění rozloží na své páry protikladů.“ Tím tento psycholog vyjadřuje, že cesta lidstva, Steinerem načrtnutá a doložená coby vývojově nutná, dosáhla kritického stadia, stadia, jehož nejnižší bod Steiner viděl a o jehož překonání se zasazoval. Přes toto konstatování Jung nepřehlédl, že na této cestě lze nalézt aspekty, které by se daly označit za hlediska dějin vědomí. Jungův žák Erich Neumann podrobněji prozkoumal souvislosti, kdy Steiner ze svého východiska mluví o „duchovním vedení člověka a lidstva“.

Jungův výsledek, příznačně otištěný v indickém časopisu, zní: „Rozštěpení západního ducha proto znemožňuje už od samého začátku adekvátní uskutečnění intencí jógy... Ind nejenže zná přírodu, nýbrž ví také, do jaké míry jí on sám je. Evropan naproti tomu má vědu o přírodě, a ví překvapivě málo o své vlastní přírodě¹, o přírodě v sobě.“ Zaznívá požadavek obrazu člověka zahrnujícího celou skutečnost. Kromě toho vidí Jung „duševní dispozici“, jíž se západní a východní člověk navzájem liší. Jeho rada však nesměřuje k tomu, aby byl východní duchovní život zcela ignorován, nýbrž: „Komu můžu, tomu říkám: Studujte jógu. Nekonečně mnoho se z ní naučíte, avšak nepoužívejte ji; neboť my Evropané nejsme uzpůsobeni tak, abychom tyto metody mohli bez dalšího správně používat. Indický guru vám může všechno vysvětlit a vy můžete všechno napodobit. Ale víte, kdo jógu používá? Jinými slovy, víte, kdo jste a jak jste uzpůsobeni?“

Jung se zjevně neobrací proti józe jako takové; považuje ji spíše - podobně jako Steiner - „za něco z řádu toho největšího, co lidský duch kdy vytvořil.“ Jung však vskutku rozhodným způsobem podrobuje kritice používání jógy západním člověkem. „Duchovní vývoj se na Západě ubíral zcela jinými cestami než na Východě, a vytvořil proto podmínky, které znamenají pro používání jógy myslitelně nepříznivou půdu.“

Jungovy myšlenky zde vrcholí prorockými slovy, resp. provokativními slovy, která je třeba brát velmi doslova, když říká: „Západ dá v průběhu staletí vzniknout své vlastní józe, a sice na bázi vytvořené křesťanstvím.“ - I tento výrok bude třeba položit na misku vah, má-li se zabránit záměně s tím, co se dostalo do oběhu jako „jóga pro křesťany“ či „jóga pro Západ“. Jung myslí zjevně na víc než na pragmatické vyhodnocení východních praktik pro západního člověka. Jakkoli je snadné vzít autora „Jógy a Západu“ za slovo, můžeme se zde pouze ptát, jak by tato „jóga“, to znamená tato cesta školení

1 německé *Natur* znamená jak přírodu, tak i povahu, náuru - pozn. překl.

přiměřená západnímu člověku co do jeho specifického lidského pověření a jeho struktury vědomí a bazírující na skutečnosti Krista, musela vypadat, a zda už případně někde existují její zárodky. Zde snad bude stačit krátká poznámka, že Steiner, nehledě k jeho vysvětlením iniciační cesty publikovaným ve školících knihách, konfrontoval v četných přednáškách východní cestu jógy s křesťanskou či rosikruciánskou cestou zasvěcení. To znamená: Co Jung požadoval jako křesťansky orientovanou cestu školení, Steiner desetiletí před tím inauguroval, srovnal s historickými vzory a vymezil vůči východním praktikám.

Tak sice máme zjungova pera psychologické komentáře k textům z oblasti východních náboženství, k opakovaně zmiňovanému „Zlatému květu“, k „Tibetské knize velkého osvobození“, k „Bardo Thódol“, k tibetské knize mrtvých. Jung zaujal stanovisko „K psychologii východní meditace“ a napsal řadu obsáhlých předmluv, například ke knihám D. T. Suzukiho, Heinricha Zimmera a k „I-t'ing“. Náboženské nauky Západu jsou naproti tomu - pomineme-li pozdně středověkou alchymii - zmiňovány jedním dechem způsobem, který je málo diferencovaný a pro neodborníka občas matoucí, jako třeba „hromadné importy exotických náboženských systémů“, náboženství Abdula Bahaie, sufické sekty, Rámakrišnova mise, západní buddhismus, americká Christian Science, angloindická teosofie Heleny Petrovny Blavatské vedle anthroposofie Rudolfa Steinera vědomě navazující na středoevropské duchovní dědictví.

V roce 1938 přijímá Jung pozvání britsko-indické vlády, aby se zúčastnil oslav k 25. výročí založení univerzity v Kalkatě. Vedle článků, které byly publikovány v newyorském časopisu „Asia“ v roce 1939, o tom najdeme záznamy ve „Vzpomínkách, snech a myšlenkách“. „V Indii jsem se ocitl poprvé pod bezprostředním dojmem² cizí, vysoce diferencované

² v českém vydání jako *vlivem*; v něm. orig. *Eindruck* - pozn. překl.

kultury. Na mé africké cestě byly směrodatné zcela jiné dojmy než kultura... Ale nyní jsem měl příležitost hovořit s představitelem indického ducha a srovnávat ho s duchem evropským. To pro mě mělo obrovský význam.“ Seznamuje se s guruem mahárádží z Mysoru S. Subramanya Iyerem. Je nápadné, že Jung klade zvláštní důraz na konstatování, že se sice seznámil s četnými zástupci kulturního života Indie, avšak vědomě se vyhnul jakémukoli kontaktu se „všemi takzvanými svätými“, s esoteriky a vůdčími duchovními osobnostmi Indie.

Heinrich Zimmer, spřátelený indolog, jemuž Jung vděčil za důležité poznatky o podstatě indické kultury, se zeptal, zda byl alespoň u velkého Mahárši z Tiruvannámalai, Šrí Ramany. Jung musel dát zápornou odpověď. Když v roce 1944 píše úvod „O indickém svätém“ k Zimmerově poslednímu dílu „Der Weg zum Selbst“³, v jehož středu stojí učení a život Mahárši Šrí Ramany, poznamenává Jung: „Asi jsem měl Šrí Ramanu přece jen navštívit. Obávám se však, že kdybych ještě jednou cestoval do Indie, abych dohonil, co jsem zameškal, dopadlo by to zase stejně: i přes jedinečnost a neopakovatelnost tohoto bezpochyby významného člověka bych se nedokázal vzchopit k tomu, abych jej osobně spatřil.“ Pročpak to? Jung ovšem kupodivu pochybuje o onom jedinečném člověku. Domnívá se, že by mohl vidět něco typického, něco co se opakuje v mnoha jiných jevových formách indického všedního dne. Jedině z místa pozorování Evropana si to podle něj může nárokovat jedinečnost. „Proto jsem také neměl zapotřebí navštívit jej, viděl jsem ho v Indii všude, v obraze Rámakrišny, v jeho učednicích, v buddhistických mniších a v bezpočtu jiných postav indického všedního dne, a slova jeho moudrosti jsou sousentendu indického duševního života...“, píše se na uvedeném místě.

Jung dovede říci mnohá slova uznání o Ramanovi a o Indech pokročivších ve spirituálním zrání. Výslovně zdůrazňuje, že tuto významnou postavu indického svätého nepodceňuje. Jako psycholog si však v žádném případě neosobuje schopnost vidět jej správně jako izolovaný fenomén. Poslední důvod této zdrženlivosti nám je dán s poukazem na duchovní zakořenění psyché západního člověka. Tak je jistě příznačné, když Jung v autobiografických vzpomínkách říká: „Zdalo by se mně to

3 česky překládáno jako *Cesta k úplnému bytostnému Já* - pozn. překl.

jako krádež, kdybych se chtěl od těchto svátých učit a kdybych chtěl přijmout jejich pravdu za svou. Jejich moudrost patří jim, a mně patří jen to, co pochází ze mně samého. V Evropě vůbec nemohu činit zápůjčky u Východu⁴, nýbrž musím žít ze sebe samého.“

Tato potřeba žít „ze sebe samého“ a ze západní duchovnosti se u Junga u příležitosti jeho cesty do Indie projevila v tom, že pokračoval ve svém studiu alchymie, když mu jako permanentní cestovní četba sloužilo kompendium „Theatrum Chemicum“, důležité alchymistické dílo z roku 1602. Podle jeho vlastních slov knihu prostudoval od začátku až do konce. „Prastaré evropské myšlenkové statky byly takto uváděny do neustálého kontaktu s dojmy z ducha cizí kultury. *Obojí* vzešlo v nepřerušené linii z prapůvodní duševní zkušenosti⁵ s nevědomím, a obě kultury proto dospěly ke stejným či podobným nebo alespoň srovnatelným poznatkům⁶“, píše se na stejném místě „Vzpomínek“. Tím však je přeci vysloveno něco, co připomíná Steinerův dvojitý aspekt protikladnosti a jednoty. Moudrost Západu, jak je zde řečeno, v poměru k moudrosti Východu nic nepostrádá. „Duševní prazkušenosti“, o kterých Jung hovoří, a Steinerovo zdůrazňování účasti na „pramoudrosti“ ukazují na spřízněnost. Nápadný je u Steinera, zřetelněji než u Junga, kde je též obsažen, specifický křesťanský aspekt. Podle jeho přesvědčení jde totiž nejen o to dopátrat se týchž duševních a duchovních kořenů prazkušenosti a pramoudrosti lidstva, nýbrž, jak se Steiner vyjadřuje, poznání východní bytostnosti je třeba nově čerpat „ze studnice impulsu Krista“. Lze sotva pochybovat o tom, že Steiner a Jung by v tomto bodě dospěli ke shodě, pokud by se kdy dal, i přes všechna nedorozumění a předsudky, mezi oběma muži nastrojít rozhovor.

Pokud si uvědomíme, jakou váhu měly u Junga výtvořené vlastní nevědomí, můžeme si nakonec připomenout ještě jeden sen, o němž Jung vyprávěl. Tento sen se dostavil ke konci jeho dojmy přeplněného pobytu

4 v českém vydání přeloženo jako *nemohu používat duchovní vlastnictví z Východu*, v něm. orig. *kann ich keine Anleihen beim Osten machen* - pozn. překl.

5 doslova *duševní prazkušenosti*, v něm. orig. *seelische Urerfahrung* - pozn. překl.

6 v českém vydání jako *poznatkům a náhledům*, v něm. orig. *Einsichten*, tzn. doslova *vhledům* - pozn. překl.

tu v Indii a jeví se jako suma toho, co Indie a východní duchovní život pro C. G. Junga znamenaly. Samotný snový obraz neměl oproti všemu očekávání nic společného s tradicemi země, kterou nyní poznal i na základě osobního prožitku. Obsahem snu byla esence západní křesťanské esoteriky, svátý grál. „Sen mně energickou rukou setřel všechny ještě tak intenzivní indické dojmy a přenesl mě k příliš dlouho opomíjené prosbě Západu, která se kdysi projevila v hledání svátého grálu, jakož i v hledání .kamene mudrců“⁷. Byl jsem vytržen ze světa Indie a bylo mi připomenuto, že Indie není mým úkolem, nýbrž jen kouskem cesty - i když významným -, který mě měl přiblížit k mému cíli. Bylo tomu tak, jako by se mě ten sen tázal: Co děláš v Indii? Hledej raději pro takové, jako jsi ty, léčivou nádobu, spasitele světa (salvator mundi), jehož naléhavě potřebujete. Vždyť hodláte zničit⁸ vše, co staletí vybudovala.“

Z dojmu těchto vět, byť by i byla zabarvena vyznáním osmdesátiletého muže, se jen stěží vymaníme, uvědomíme-li si, co to znamená jít cestou Parsifalovou. Rudolf Steiner k tomu uvedl mnoho vysvětlujícího, vysvětlujícího i proto, že je tím vnášeno určité světlo do vývojové cesty jednotlivého člověka i celého lidstva. Lákavým, stále znovu se ozývajícím voláním „Znovuzrození z Asie!“ se nemusí nechat ošálit nikdo, kdo tím, že se „orientuje“, se zároveň i „okcidentuje“. Naléhavost otázky C. G. Junga nepřeslechne nikdo, vzhledem k dnešní západo-východní problematice, vzhledem k mládeži ohrožované drogami a tíhnoucí k iluzivní dálně východní mystice. „Co děláš v Indii?“ kladl si otázku Carl Gustav Jung. A Rudolf Steiner na podobnou otázku odpověděl: „Uctíváme-li orient pro jeho duchovnost, musíme si přesto uvědomit následující věc: Musíme vytvořit svou vlastní duchovnost z našeho západního počátku. Musíme ji však utvářet tak, abychom se dorozuměli po celé Zemi s každým názorem, který existuje, zejména se starodávnými názory. Tak tomu bude moci být, když si jako lidé Středu a Západu uvědomíme, co znamená: Náš světový a životní názor má nedostatky...“

Gerhard Wehr

⁷ v českém vydání jako *Kamene filosofů*; v něm. orig. *Stein der Philosophen* - pozn. překl.

⁸ v českém vydání jako *zruinovat*; v něm. orig. *ruinieren* - pozn. překl.